

Potencijali ruralnog razvoja na primjeru Ličko-senjske županije

Zlatarević, Renato

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Tourism and Hospitality Management / Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:191:934487>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of Tourism and Hospitality Management - Repository of students works of the Faculty of Tourism and Hospitality Management](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu
Preddiplomski sveučilišni studij

RENATO ZLATAREVIĆ

POTENCIJALI RURALNOG RAZVOJA NA PRIMJERU
LIČKO-SENJSKE ŽUPANIJE

POTENTIAL FOR RURAL DEVELOPMENT ON EXAMPLE
LIČKO-SENJSKA COUNTY

Završni rad

Opatija, 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI

Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu

Preddiplomski sveučilišni studij

Menadžment održivog razvoja

**POTENCIJALI RURALNOG RAZVOJA NA PRIMJERU
LIČKO-SENJSKE ŽUPANIJE**

**POTENTIAL FOR RURAL DEVELOPMENT ON EXAMPLE
LIČKO-SENJSKA COUNTY**

Završni rad

Kolegij: Menadžment održivog razvoja

Student: Renato Zlatarević

Mentor: Prof. dr. sc. Marinela Krstinić Nižić

Matični broj: PS25127/19

Komentor: Dr. sc. Maša Trinajstić

Opatija, srpanj 2023.

SVEUČILIŠTE U RIJECI UNIVERSITY OF RIJEKA
FAKULTET ZA MENADŽMENT U TURIZMU I UGOSTITELJSTVU
FACULTY OF TOURISM AND HOSPITALITY MANAGEMENT
OPATIJA, HRVATSKA CROATIA

IZJAVA O AUTORSTVU RADA I O JAVNOJ OBJAVI OBRANJENOG ZAVRŠNOG RADA

(ime i prezime studenta)

(matični broj studenta)

(naslov rada)

Izjavljujem da sam ovaj rad samostalno izradila/o, te da su svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima, bilo da su u pitanju knjige, znanstveni ili stručni članci, Internet stranice, zakoni i sl. u radu jasno označeni kao takvi, te navedeni u popisu literature.

Izjavljujem da kao student–autor završnog rada, dozvoljavam Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci da ga trajno javno objavi i besplatno učini dostupnim javnosti u cjelovitom tekstu u mrežnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci.

U svrhu podržavanja otvorenog pristupa završnim radovima trajno objavljenim u javno dostupnom digitalnom repozitoriju Fakulteta za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Sveučilišta u Rijeci, ovom izjavom dajem neisključivo imovinsko pravo iskorištavanja bez sadržajnog, vremenskog i prostornog mog završnog rada kao autorskog djela pod uvjetima *Creative Commons* licencije CC BY Imenovanje, prema opisu dostupnom na <http://creativecommons.org/licenses/>.

U Opatiji, _____

Potpis studenta

Sažetak

Ovaj završni rad pod temom „Potencijali ruralnog razvoja na primjeru Ličko-senjske županije“ pojašnjava trenutno stanje, ali i mogućnosti poboljšanja i razvitka navedenog prostora. Nailazi se na prepreke potaknute nedostatno valoriziranim i promoviranim sadržajem kao i turističkom ponudom, te ponegdje i potražnjom. Uz te prepreke problem je i napuštanje mladog stanovništva sa ruralnih područja zbog nedovoljno razvijenih sektora u kojima bi se mogli zaposliti te potaknuti zadržavanje kako u ruralnom područjima, tako i generalno u domovini.

Ruralni razvoj je važan zbog zajedničke poljoprivredne politike, koji integritetom okolišne, socijalne i poljoprivredne održivosti jača tržišne mjere, odnosno resurs stručnosti na tržištu rada. Obzirom da je Republika Hrvatska članica Europske Unije (u nastavku: EU) ima pravo koristiti financijska sredstva fondova. Iako Hrvatska svoja ruralna područja uzima lako za gotovo, Europskoj Uniji je već godinama ruralno područje potencijalno najveće bogatstvo za razvoj.

Ključne riječi: ruralni razvoj; Ličko-senjska županija; turizam; održivi razvoj; potencijal.

Sadržaj

Uvod	1
1. Teorijski okvir ruralnog razvoja	2
1.1. Definiranje ruralnog područja	2
1.2. Definiranje ruralnog turizma	4
1.3. Obilježja ruralnog turizma	4
2. Stanje ruralnog razvoja Ličko-senjske Županije	7
2.1. Općenito o Ličko-senjskoj županiji	8
2.2. Stanje razvijenosti ključnih ruralnih djelatnosti	8
2.2.1. Stočarska proizvodnja	9
2.2.2. Poljoprivreda	10
2.2.3. Lov i ribolov	12
2.2.4. Šumarstvo	13
2.3. Ruralni turizam	14
2.3.1. Gastronomija Ličko-senjske županije	16
2.4. Uloga LAG Lika u razvoju ruralnog turizma	19
3. Potencijali ruralnog razvoja Ličko-senjske županije	20
3.1. Analiza istraživanja	22
3.2. Rezultati.....	22
Zaključak	29
Bibliografija	31
Popis ilustracija	32

Uvod

Republika Hrvatska podijeljena je na 20 županija i Grad Zagreb, od kojih je Ličko-senjska županija površinski najveća, ali i najrjeđe naseljena sa stalnim padom broja stanovnika. Ruralni razvoj kao drugi stup Zajedničke poljoprivredne politike financiran je iz Europskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (engl. EAFRD).

Predmet istraživanja ovog rada odnosi se na dosadašnji prikaz ali i daljnje mogućnosti razvitka ruralnih područja u Ličko-senjskoj županiji (u nastavku: LSŽ), odnosno u županiji sa stalnom depopulacijom.

Cilj je predstaviti mogućnosti za povećanjem egzistencije života domicilnog stanovništva, kao i potencijalnog povećanja broja stanovnika na tom području.

Korišteni su primarni i sekundarni izvori podataka. Primarnim izvorima podataka pripada proveden anketni upitnik, dok sekundarnim izvorima podataka pripada korištena dostupna literatura: knjige, članci, Internet izvori.

Rad se sastoji od 3 poglavlja. U prvom poglavlju objašnjavaju se općeniti pojmovi ruralnog razvoja i ruralnog turizma. Zatim se u drugom dijelu analizira stanje u djelatnostima u Ličko-senjskoj županiji kao što su poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov, stočarstvo i turizam. U trećem dijelu su prikazani rezultati istraživanja na temelju destinacija i ruralnog razvoja Ličko-senjske županije te se govori o potencijalnim atrakcijama koje bi proširile ponudu LSŽ.

1. Teorijski okvir ruralnog razvoja

U ovom poglavlju prikazuje se teorijski dio ruralnog razvoja i glavnih pojmova kao što su ruralni turizam i ruralno područje jer su to bazni pojmovi na koje se ovaj završni rad fokusira.

1.1. Definiranje ruralnog područja

Svako ruralno seljačko gospodarstvo ne mora imati status nekog turističkog gospodarstva i mogućnost pružanja turističke ponude. Da bi se ostvario ruralni razvoj na nekom području moraju se ispuniti određeni uvjeti. Prvi i osnovni uvjet je smatra li se ruralno područje turistički atraktivnim i ima li potencijala ukoliko se ulaže u njega. Navedeni uvjet se može utvrditi po prijašnjim recenzijama ili izjavama posjetitelja koji su posjetili neko područje. Svakako za ruralni razvoj je potrebno izgraditi posebnu primarnu infrastrukturu kao što su kvalitetne prometnice s obzirom da se ruralna područja nalaze na zabačenijim mjestima gdje su vrlo česte makadamske ili zemljane ceste koje se u slučaju povećanja prometa i posjećenosti lako devastiraju.

Još jedna od primarnih stavki kako bi se ruralno područje razvilo je izgradnja električne i vodovodne mreže, svakako uz to i složeniji sustav kanalizacije te internet i radio odašiljatelj u blizini birane lokacije koje i uz osnovne potrebe komunikacije još služe za promoviranje područja i povećanje potražnje. Vrlo je važna i mogućnost slobodnog kretanja ruralnim područjem jer ako se uzme u obzir sam primjer Ličko-senjske županije, postoje lokacije koje spadaju pod stroge rezervate kao što su Hajdučki i Rožanski vrhovi, Bijeleski stijene a za koje vrijedi zabrana posjećivanja, posebice ako se radi o velikom broju posjetitelja. Drugi važan primjer koja se odnosi na slobodu kretanja je povezana sa samom sigurnošću, jer su neka područja Like još uvijek minirana od vremena Domovinskog rata a navedene eksplozivne naprave još uvijek nisu uklonjene. Svakako prilikom ruralnog razvoja je potrebno uvesti i određene sadržaje koji se povezuju sa izgrađenim objektima u obliku raznih gostionica, restorana s raznovrsnom ponudom regionalnih jela i pića.

Od svega navedenog najvažnije je da lokalno stanovništvo postane zainteresirano za turizam i razvoj ruralnih predjela Ličko-senjske županije, jer baš to stanovništvo održava tradiciju i kulturu pa se jedino preko njih može uspješno postići ruralni razvoj područja.

Atraktivnosti kraja u koje je smješteno ruralno gospodarstvo može se pobliže provjeriti ocjenom raspoloživosti sljedećih elemenata:¹

1. Zdrava klima
2. Nezagađen zrak i voda
3. Odsutnost buke i vibracije
4. Odsutnost potencijalnih opasnosti (eksplozija, poplava, radijacija i sl.)
5. Očuvana priroda
6. Očuvano graditeljsko naslijeđe
7. Očuvane socio-kulturne značajke
8. Slikovit krajolik
9. Mogućnost slobodnog kretanja turista po okolici
10. Uvjeti za rekreaciju, razonodu i sl.
11. Ugostiteljski objekti
12. Dobra cestovna povezanost
13. Telefonska povezanost
14. Udaljenost do prve ambulante i pošte manja od 15 km
15. Udaljenost do prve trgovine i gostionice manje od 5 km
16. Zainteresiranost većeg broja seljačkih gospodarstava da se bave turizmom

Jedan od kriterija i metoda za razlikovanje određenih ruralnih područja od urbanih je međunarodna OECD metoda koja se bazira na gustoći naseljenosti stanovništva. Pomoću OECD-a se područja klasificiraju, sa granicom od 150 stanovnika po kilometru kvadratnom, na urbane i ruralne sredine.

Prema OECD razlikuju se tri skupine područja koje ovise o udjelu stanovništva u regiji koji žive na ruralnom području. Prva skupina je pretežito ruralna regija, što znači da više od 50% stanovništva regije živi u lokalnim ruralnim područjima. Sljedeća skupina se naziva značajna ruralna regija, a pod nju spada nešto niži postotak stanovništva koji živi u lokalnim regionalnim područjima, tj. od 15% do 50%. I na kraju je pretežito urbana regija, točnije kada manje od 15% stanovništva živi u ruralnim područjima. Ličko-senjska županija pripada pretežito ruralnoj regiji, jer više od 50% stanovništva živi u ruralnim područjima. Navedeni

¹ Ružić, P., Ruralni turizam, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2009., str. 38.

trend se sve više smanjuje s obzirom na centralizaciju okrenutu većim gradovima kao i napuštanje domovine zbog bolje egzistencije življenja.²

1.2. Definiranje ruralnog turizma

Definicija ruralnog razvoja znači „usmjerenost na unapređenje gospodarskog rasta, modernizaciju, povećanje poljoprivredne proizvodnje i stvaranje okvira za zadovoljavanje primarnih potreba kao što si obrazovanje, zdravstvo i opskrba vodom ruralnih područja“³

Postoji nekoliko definicija ruralnog turizma, ali najpoznatija je ona koju je donijelo Vijeće Europe 1996. godine. Objavljena definicija je objašnjavala kako je to turizam u kojemu se obuhvaćaju sve aktivnosti u ruralnom području, a ne samo one koje bi se mogle odrediti kao agroturizam ili farmerski turizam. Sam ruralni turizam povezuje turizam i poljoprivredu, pri čemu se povezuje i gastronomska ponuda, kultura, tradicije te razne manifestacije kojima su ruralna područja generalno bogata radi bogate povijesti i velikog broja stanovnika u prošlosti.⁴

Još jedna od definicija ruralnog turizma je ta da „opisuje neke forme turističkih aktivnosti i događanja koje se odvijaju u ruralnim područjima i koje uključuju lokalnu kulturu, tradiciju i djelatnosti, također i neke aktivnosti na otvorenom i doživljaje koji su ostvareni u očuvanom ruralnom ambijentu.“ U tom pogledu lokalna zajednica je najvažnija stavka za osiguranje ruralnog turističkog proizvoda. (Smith i sur., 2010., prema Rabotić, 2012.)⁵

1.3. Obilježja ruralnog turizma

Ruralni turizam je jedan od oblika turizma koji se bazira na ruralna područja, najčešće udaljena od centraliziranih središta točnije na selu ili u manjim gradovima. Vrsta je turizma koja uključuje aktivnosti kao što su vožnje biciklom, planinarenje, šetnje, adrenalinski sportovi, tradicionalno-kulturne aktivnosti kojima pripadaju ples, glazba, zanatske radnje te konzumacija

² Čagalj i drugi, „Tipologija ruralnog prostora Republike Hrvatske s posebnim osvrtom na Splitsko-dalmatinsku županiju“, str. 96.

³ Struna, URL: <http://struna.ihjj.hr/naziv/ruralni-razvoj/20532/> (26.5.2023.)

⁴ Ružić, P., Ruralni turizam, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2009., str. 15.

⁵ Rabotić, B. Selektivni oblici turizma, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, 2012. str. 52.

autohtone hrane i pića, a nije rijetka pojava ponude samostalne izrade, odnosno da se gosti i sami okušaju u pripremi domaćih jela i pića. Generalno su u sve aktivnosti u ruralnom turizmu uključene lokalne zajednice i domaći proizvođači hrane i pića da bi posjetitelji što bolje osjetili „duh“ tog ruralnog područja.

Sam boravak na ruralnim područjima često uključuje smještaj u obliku apartmana, pansiona i soba koje uključuju tradicionalni doručak. Pogodna činjenica s ekonomskog aspekta je ta da ruralni turizam nije fokusiran samo na sebe nego veliku korist imaju i okolne lokalne zajednice u kojima su manja obiteljska poduzeća a pri kojima se zapošljavaju domaći stanovnici, koji i jesu glavni nositelji ruralnog turizma jer baš to domaće stanovništvo pomaže u održavanju i očuvanju tradicije, običaja, kulture i samog načina života. Glavni preduvjet za pisanje ovog rada, posebice ako se uzme u obzir razvoj ruralnog turizma na primjeru Ličko-senjske županije koja je bogata predivnim krajolikom, netaknutom prirodom, dok s druge strane ima burnu i zanimljivu povijest.

S obzirom na pandemiju corona virusa u zadnjih nekoliko godina se povećala usmjerenost ljudi prema ruralnim područjima, kako radi same izolacije od virusa tako i sve veće osviještenosti prema okolišu i blagodatima prirode koje ona nudi. Ruralni turizam je postao popularan zbog raznolike i jedinstvene ponude koju nudi, a koje druge vrste turizma ne mogu ispuniti. U to su uključene razne interakcije sa životinjama, što se može uzeti za primjer jahanje konja ili ribolov, tako i posjete divljim životinjama kao što je rezervat za medvjede „Kuterevo“.

Ruralni turizam se povezuje s pojmom aktivnog turizma jer često uključuju i razne adrenalinske ture sa određenim motoriziranim vozilima kroz ruralna područja, lov na divlje životinje, ali za to posjetitelji moraju posjedovati razne lovne dozvole i dokumentaciju jer bi se u suprotnom to svrstavalo u krivolov.

Kada se govori o održivosti i razvoju ruralnog turizma, s obzirom da se Hrvatska u većoj mjeri oslanja na prirodne ljepote, kvalitetan sadržaj i događanja stavljeni su u drugi plan. Cilj održivog razvoja temelji se na odgovornosti prema okolišu i prirodnim resursima, gospodarskoj učinkovitosti te socijalnom napretku. Ruralni turizam se može razvijati na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Baš radi te podjele je potrebno što više educirati stanovništvo u ruralnim područjima o turizmu jer od njih sve kreće, kako bi ruralni turizam napredovao te došao do razine nacionalnog ruralnog turizma pri čemu bi se promocija države povećala u pogledu ponude koja se temelji na ruralnim regijama i njihovim posebnostima.

Uzmu li se za usporedbu druge Europske države sa najrazvijenijom ruralnom turističkom ponudom se može primijetiti da su vodeće Italija, Austrija, Velika Britanija i Njemačka dok za njima dolaze Francuska, Slovenija, Irska, Švedska i Španjolska. Po njihovom principu razvoja

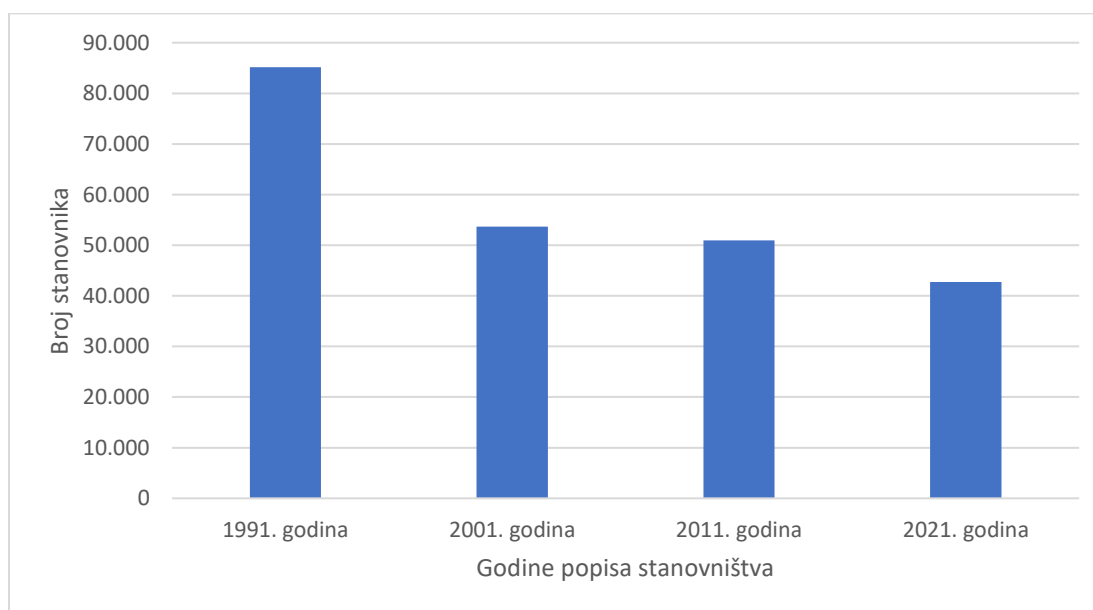
bi se trebala ugledati Hrvatska te na koji način investirati i gdje, da bi došlo do ruralnog razvoja zemlje i da se smanji problem centralizacije i masovnog napuštanja seoskih i općenito manjih mjesta.⁶

⁶ Schengenvisa info: <https://www.schengenvisa.info.com/travel-guide/top-10-most-visited-european-countries/>
27.5.2023.

2. Stanje ruralnog razvoja Ličko-senjske Županije

Ličko-senjska županija kao najveća ruralna površina u Hrvatskoj nema ni približno dovoljno iskorišten ruralni turizma, izuzev područja oko NP Plitvička jezera. S obzirom na sve manji broj stanovnika smanjuje se i potreba za ulaganjem u održavanje lokalnih infrastruktura, što se može vidjeti prilikom posjeta područja kroz razrušene, napuštene kuće, neodržavane oronule ceste kojima je zahtjevno doći, a stanovništvo je pretežito starije tako da ni oni ne mogu zauvijek održavati određene lokalitete. Uz sve to je i problem što zimi često nestaje struje radi velike količine padalina te ukoliko se planira uložiti i dovesti do razvitka ruralnog razvoja i turizma, potrebno je renovirati i unaprediti kompletnu infrastrukturu. Svakako potencijal je ogroman uzme li se u obzir broj lokaliteta, autohtone hrane i pića, burne povijesti i bogate kulture, bogat biljni i životinjski život sa puno endemskih vrsta te velikim brojem nacionalnih parkova i parkova prirode. Na tako malom području se mogu vidjeti posljedice centralizacije i razvijanja modernog načina života dok s druge strane sve više raste potražnja za ponudom koju nudi ruralni turizam. Navedeno je jedan od glavnih pokazatelja slabog ruralnog razvoja.

Grafikon 1. Broj stanovnika Ličko-senjske županije od 1991. do 2021. godine

Izvor: Publikacije Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske

Iz grafikona je vidljivo da LSŽ iz godine u godinu prati pad broja stanovnika, odnosno broj stanovnika u 2021. godini u odnosu na 1991. se dvostruko smanjio. 1991. godine na području

županije zabilježeno je nešto više od 85 000 stanovnika, dok je taj broj 2021. godine iznosio 42 700.

2.1. Općenito o Ličko-senjskoj županiji

Ličko-senjska županija smještena je između Primorsko-goranske županije na sjeverozapadu, Karlovačke županije na sjeveru, Zadarske županije na jugu i jugoistoku te Bosne i Hercegovine na istoku.⁷

Ima središnji geografski položaj i važno spojno značenje unutar prostora Republike Hrvatske. Po površini je to najveća županija sa 5.350 km² te to čini malo manje od 10% ukupnog prostora države. Županija uglavnom obuhvaća lički dio te planinu Velebit, dok ima i izlaz na more sa zapadne strane Velebita ispod kojeg se prostire Podvelebitsko primorje. Zanimljivost je da Ličko-senjska županija obuhvaća i dio otoka Paga što dodatno dodaje vrijednost Županiji. Reljef je uglavnom planinski pošto se nalazi na gorskom prostoru Dinarida. Klima je u kontinentalnom djelu oštra sa hladnim zimama sa mnoštvom padalina i ugodnim ljetima. U primorskom djelu prevladava mediteranska klima sa relativno ugodnim zimama i vrućim suhim ljetima. Specifičnost Podvelebitskog primorja je ta što je vrlo često vjetrovito, točnije puše pretežito bura, koja dolazi zbog promjene tlaka između toplog morskog i hladnog kontinentalnog zraka te zbog velike razlike u nadmorskoj visini, hladan zrak ubrzava te dolazi do tog specifičnog fenomena orkanske bure. Najjači udari vjetra ili kao što domaće stanovništvo kaže „refuli“ su u Senju.⁸

2.2. Stanje razvijenosti ključnih ruralnih djelatnosti

Stanje razvijenosti ključnih ruralnih djelatnosti bazira se na pokazateljima sadašnjeg stanja te koliko su oni razvijeni. Prikazuju se prednosti i mane pojedinih djelatnosti kao i na koji način provesti određene promjene koje bi dovele do povratka mladih u ruralna područja i na povećanje same ponude autohtonog, lokalnog sadržaja. Navodi se i kolika je mogućnost napretka na temelju ruralnog razvoja jer je sam razvoj cilj ovog završnog rada.

⁷ Ličko-senjska županija; Opći podaci, <https://licko-senjska.hr/o-zupaniji/info/opci-podatci>, 29.05.2023.

⁸ Ibid.

2.2.1. Stočarska proizvodnja

Prednost Ličko-senjske županije je ta što je vrlo pogodna za razvoj stočarstva zbog brojnih pašnjaka i specifičnih klimatskih uvjeta te su tradicionalne grane stočarstva ovčarstvo i govedarstvo. Potencijalno vodeći sektor u Hrvatskoj, ali nažalost iz istih demografskih razloga kao i za poljoprivredu nije dovoljno razvijeno. U županiji se nalazi 23.333 grla goveda što čini prilično nizak ukupan postotak broja goveda s obzirom da je to samo 4,78% od ukupnog broja u cijeloj državi. U Hrvatskoj se uzgajaju razne kombinirane pasmine goveda koje su uvezene iz inozemstva i stranih država, ali postoji jedna specifična vrsta goveda koja se naziva buša. Ta pasmina je autohtona za područje Dinarida, u što svakako spada i Ličko-senjska županija. Ta pasmina se još naziva i ilirsko govedo. Specifičnost buše je da ne daje velike količine mlijeka, ali to mlijeko koje daje je izrazito visoke kvalitete i kakvoće. Tako isto je i meso visoke kvalitete jer se ovo govedo hrani travom sa planinskih područja bogato mineralima. Ova vrsta se smatra ugroženom jer se smanjio uzgoj goveda buše zbog male količine mlijeka koje daje, opće gledano manje je profitabilno imati bušu nego neku drugu vrstu goveda.⁹

Od ostale krupne stoke u Ličko-senjskoj županiji se uzgajaju konji i magarci . Na našim prostorima je najzastupljenija vrsta koja se zove hrvatski hladnokrvnjak. Broj konja i magaraca je i dalje mali s obzirom na površinu i mogućnosti koju pruža županija te svake godine EU propisuje natječaje za govedarstvo i konjogojstvo, ali je veliki problem što je potrebno izgraditi infrastrukturu u koji bi se smjestile životinje te je radna snaga kao i u svemu u ovom području pretežito starija te je mala zainteresiranost mladih za rad u ovom sektoru.

Još jedan od postojećih, ali svakako potencijalnih grana ruralnog razvoja je ovčarstvo i kozarstvo jer je Lika tradicionalno kraj u kojem se ovom vrstom stočarstva bavi još od davnina. Tu se više drži do autohtonih vrsta ovaca za razliku od goveda s obzirom da je najzastupljenija pasmina lička pramenka i paška ovca. Jedan od već sada poznatih proizvoda iz RH je paški sir koji je svrstan pod nematerijalnu baštinu UNESCO-a te se proizvodi na otoku Pagu, a povezan je sa Likom jer dio Paga spada pod Ličko-senjsku županiju. Još jedan od prepoznatljivih proizvoda sa prostora županije je lička janjetina koja je prepoznata i izvan granica Like. Autohtonost i unapređivanje uzgoja kontrolira Udruga uzgajivača ovaca "Lika" koja uz kontrolu se bavi i promoviranjem domaćih mesnih i mliječnih proizvoda.

⁹ Ličko-senjska županija, Plan razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine, Gospić, 2022., str. 82.-83. https://licko-senjska.hr/images/uploads/3215/plan_razvoja_lsz_2027.pdf, 20.5.2023.

Donekle već razvijena grana proizvodnje i dalje nije nositelj ponude ruralnog područja, iako je na dobrom putu s obzirom na razne promocije i subvencije koje pruža Europska unija. Natječaji koje objavljuju su vrlo pogodni za razvoj stočarstva i ta novčana sredstva ukoliko se iskoriste na pravilan način mogu pomoći u ruralnom razvoju na široj razini od samog lokaliteta na kojem bi se nalazila jer ukoliko se poveća proizvodnja je potrebno i više radnika što dovodi do ostajanja mladih ljudi u svojim domovima te razvitku lokacije.

2.2.2. Poljoprivreda

Poljoprivreda predstavlja važan faktor razvoja turizma te kao jedan od mogućih nositelja ruralnog razvoja u Ličko-senjskoj županiji je vrlo značajna gospodarska djelatnost koja je i sad prepoznatljiva po Hrvatskoj. Kako bi se prepoznala kvaliteta i prepoznatljivost sektora koji služe kao promocija za ruralni turizam na samom području Like, ali i šire, koriste se eko-marke.¹⁰

Tako se Lički proizvodi povezuju sa kvalitetom i izvan granica same Like i to se može promatrati kroz regionalni sustav kvalitete, takozvani „Lika Quality“ koji se sve više prepoznaje. Taj sustav se koristi kao sustavno povezivanje raznih obrta i njihovih priča o proizvodima u jednu cjelinu. Tako za sada oznaku „Lika Quality“ ima 69 proizvođača sa prostora županije sa ukupno 176 proizvoda u 12 različitim kategorija prehrambene industrije. Svakako oznaku kvalitete ne može dobiti svatko te je potrebno proći kroz niz testova i selekcija kako bi proizvod bio obilježen. Moraju ispunjavati uvjete kvalitete, moraju se proizvoditi na području Like te im tradicija mora služiti kao uporište, svakako dobro dođe kao marketinški alat prilikom povećanja potražnje.¹¹

Neki od proizvoda koji imaju oznaku „Lika Quality“ su sir škripavac, domaće ličke kobasice, lička janjetina, razno voće i povrće, te svakako poznata lička kapa i ostali suveniri. Uz samu kvalitetu proizvoda od lokalnih proizvođača je potrebno pratiti filozofiju održivog razvoja, te su tako svi proizvodi iz Eko-uzgoja te se kroz njih pokušava promovirati sve domaće i „Zeleno“.

Dosad navedeno svakako doprinosi ruralnom razvoju, ali dolazi do velikih problema koji se javljaju u samom početku proizvodnje jer je stanovništvo koje se sa tim bavi pretežito staro te su slabije obrazovani. Uz to je problem što u Republici Hrvatskoj je i dalje problem u katastru

¹⁰ Blažević. B., Peršić. M., Turistička regionalizacija u globalnim procesima, Opatija, 2009., str. 104.

¹¹ Ružić, P., Ruralni turizam, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2009., str. 63.

sa rješavanjem vlasništva nad zemljom jer pravno-imovinski odnosi nisu riješeni. Nepogodna situacija je i napuštanje ruralnih područja i loša demografija, poljoprivreda je fizički zahtjevna djelatnost, a u današnje vrijeme se rijetko tko želi upustiti u tako što te se radi toga zapuštaju zemljišta namijenjena za poljoprivredu.¹²

Još jedan od problema je pretvaranje zapuštenih poljoprivrednih zemljišta u šume, a to se događa radi manjka obradivosti površina, kako radi smanjene djelatnosti, tako i ostataka eksplozivnih naprava iz perioda Domovinskog rata, a oko toga država ne poduzima potrebne mjere, iako se do sad očistilo oko 95% mina na području Ličko-senjske županije, još uvijek preostaje ovaj manji postotak. Baš ta područja su radi te netaknutosti vrlo pogodna za poljoprivredu i uzgajanje eko proizvoda.

Ekološka poljoprivreda postaje sve zastupljenija u proizvodnji hrane i uzgoju voća i povrća te Europska unija subvencionira takav način proizvodnje. Zbog toga raste interes u poljoprivrednom sektoru za prijelaz na eko-razvoj u više stavki u proizvodnji hrane. U Ličko-senjskoj županiji po podacima iz 2021. Godine se može vidjeti da je 21 815 hektara zemlje ustvari ekološko i održivo poljoprivredno zemljište na kojima se uzgajaju autohtone biljne vrste.¹³

Najpoznatija lokalna vrsta povrća koja se uzgaja je lički krumpir specifičnog okusa. Ta kultura uzgoja postoji već jako dugo pa je zbog te prepoznatosti na tržištu i kvalitete, stavljen pod proces u kojem je zaštićen kao proizvod koji se može uzgajati samo na određenom zemljopisnom području te je radi toga na proizvod stavljena oznaka autohtonosti.

Slično kao i stočarstvo, ovaj sektor je u prošlosti bio puno razvijeniji i izraženiji te se više stanovništva bavilo ovom djelatnošću. U današnje vrijeme sve proizvedeno se uglavnom potroši unutar granica same županije te dio u okolnim županijama jer je izvozna moć prilično mala. Da bi ovaj sektor postao nositelj ruralnog razvoja potrebno je izgraditi novu te renovirati postojeću infrastrukturu te da bi se poljoprivreda upotpunila bi bilo poželjno da se razvije i prerađivačka industrija tako da ruralna područja izvoze već gotove proizvode te na taj način povećaju broj radnih mjesta.

¹² Lika online: <https://www.lika-online.hr/poljoprivreda-i-stocarstvo-kao-vazni-segmenti-za-razvoj-licko-senjske-zupanije/> 23.5.2023.

¹³ MUP, civilna zaštita, <https://civilna-zastita.gov.hr/vijesti/prezentacija-minske-situacije-u-licko-senjskoj-zupaniji/5245> 19.5.2023.

2.2.3. Lov i ribolov

S obzirom na površinu, zabačenost i dinamičnost reljefa ruralnih krajeva županije, nalazi se veliki broj divljači. Očuvani okoliš privlači lovce iz cijelog svijeta te lovačka društva organiziraju ture pri kojima se može ići u lov te za one koji ne vole taj tip animacije se mogu organizirati snimanja i promatranja divljih životinja u njihovom staništu. Najpoznatija velika divljač koja i održava lovačku ponudu su veprovi tj. divlje svinje, smeđi medvjed te srne. Medvjedi su najrjeđe na odstrelu jer ih nema veliki broj pa se kvote izlova stalno mijenjaju, a sa tim se bavi udruga stručnjaka i biologa koji radi generalni plan lova. Uz krupnu postoji i sitna divljač kao što su prepelice, zečevi, fazani i jarebice. Te se vrste uglavnom love na ličkom području, dok na velebitskom djelu koji je okrenut prema moru je glavna lovina muflon, vrsta planinske koze koja je krupnija od obične te ju je vrlo atraktivno za loviti jer su jako brzi i agilni. U Hrvatskoj se ne lovi samo zbog sporta kao u drugim državama u svijetu, već se iskorištava cijela lovina za meso i mesne prerađevine, te kao dekoracija u obliku kljova i krzna odnosno kao trofej i uspomena na lov. Lov nije dozvoljen tijekom cijele godine već samo u mjesecima prema vrsti životinje, kako ne bi došlo do pretjeranog izlova, a za lov je potrebno imati svu dokumentaciju i lovačke dozvole kako bi mu se uopće moglo pristupiti.

Na prostoru Ličko-senjske županije se trenutno nalaze 64 lovišta te se po tome može vidjeti kolika je potencijalna ponuda lovnog turizma jer raznolikost divljači ne privlači samo lovce nego i fotografe i ljubitelje prirode. Potencijal je ogroman te razna lovačka društva čak promoviraju upis u lovačke udruge te širenje kulture lova na ruralnim područjima.¹⁴

Uz lov se u županiji razvija i ribolovni turizam s obzirom na njezin izlaz na more i određene rijeke pogodne za isto. Na prostoru Like najpoznatija Rijeka za pecanje je Gacka, sa pogodnim vodama za ribolov. Gacka ispunjava uvjete za ribolovnu lokaciju kao što su povoljan fond ribljih vrsta u vodama Gacke, autohtone vrste, kvalitetna i čista voda te fizički zaštićena područja za mriještenje riba. Sa morske strane županije se također razvija ribolovni turizam, ali u manjoj količini u usporedbi sa kontinentalnim djelom. U županiji se nalazi 10 ribolovnih udruga.¹⁵

Potencijalni razvoj lovnog turizma u ruralnim predjelima je podoban za razvoj, ali ipak nije u fokusu za ruralni razvoj s obzirom da je previše ovisan o broju životinja te povećanjem potražnje za lovom se neće moći ispuniti kvota zadovoljenja gostiju jer će dolaziti sa željom za

¹⁴ Hrvatske šume, <https://www.hrsume.hr/tvrtke/lovstvo/>, 22.5.2023.

¹⁵ Ličko-senjska županija, Plan razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine, Gospić, 2022., str. 89.-90. https://licko-senjska.hr/images/uploads/3215/plan_razvoja_lsz_2027.pdf, 20.5.2023.

lov, a lovačka društva neće moći ispuniti zahtjeve stranih lovaca. Svakako ova vrsta turizma gostima nudi nešto više od klasičnog odmora te dodatno povezuje gosta i prirodu u kojoj se nalazi. Općenito lov i ribolov su svakako dobar bonus na ponudu ovog ruralnog područja, ali s obzirom na potencijalno povećanje potražnje nisu održivi te ne mogu sačinjavati glavninu ponude.¹⁶

Slika 1. Prikaz lovačkog psa i divljači

Izvor: <https://www.lovac.info/lovačko-oružje-optika-lov/lovačko-streljivo-za-lov/3927-djelovanje-pogotka-na-divljac-ii.html>

2.2.4. Šumarstvo

Uz područje s raznolikom i očuvanom šumom te nerazvijenom industrijom, koja bi mogla opustošiti šumska područja je razumljivo da su velike šumske površine zaštićene od bilo kakve sječe ili uništavanja na bilo koji način. Šumsko se područje prostire preko velike površine kroz razne krajolike, vrste tla i nadmorske visine te radi toga obiluje bogatstvom različitosti biljnih vrsta, točnije stabala. Najčešće vrste šuma su bukove i hrastove šume koje se najviše koriste kao sirovine za namještaj i kao ogrjev. Zatim se na većim visinama mogu pronaći planinski borovi i planinske rudine. To su vrste stabala koje su karakteristične za kontinentalni ruralni predio. Na submediteranskom predjelu Velebita se nalaze vrste stabala kao što su nekoliko vrsta hrasta, crni grab i jasen. Postoji još puno vrsta stabala, ali su te vrste u manjem postotku od prije nabrojanih.¹⁷

¹⁶ Ružić, P., Ruralni turizam, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2009., str. 26.-27.

¹⁷ Javna ustanova za zaštitu i očuvanje prirode LSŽ, <https://zop-lsz.hr/>, 24.5.2023.

Od cjelokupne površine Ličko-senjske županije 87%, točnije 287 tisuća hektara je obrasla šumska površina od kojih se većinski dio sastoji od klasičnih stabala, a ostatak od nižeg raslinja i šikare. Sječa šuma mora biti strogo kontrolirana jer šuma služi kao zaštita tla od erozije i kao stanište raznim životinjskim vrstama. Radi toga se godišnje posječe maksimalno 700 000 m³ te se obrađena šuma naknadno pošumljava. Šumski radnici brinu da se sječom uklanjaju pretežito stabla koja su bolesna i oštećena te stabla koja su prešla granicu zrelosti pa mladim novim biljkama onemogućavaju rast i razvoj, generalno to i je cilj sječe šume, uz naravno ekonomsku korist.¹⁸

Šumarstvo je jedan od rijetkih sektora u kojem se sirovina izvozi izvan županije, najviše kao ogrjev u pomorske krajeve te izvan Hrvatske, ponajviše u Italiju gdje se proizvodi namještaj. Nedovoljno izgrađenog infrastrukturom za obradu se smanjuje vrijednost drveta kao sirovine jer se izvozi u jednostavnim obrađenim oblicima od čega je smanjena profitabilnost drveta i broj radnih mjesta je reduciran samo na osnovno osoblje koje radi u pilanama. Iskorištavanjem punog potencijala drvne industrije te implementiranjem održivog poslovanja u ovaj sektor, mogućnosti napretka su velike i uz pravilno planiranje sječe šuma dugoročno rješenje za ruralni razvoj.

2.3. Ruralni turizam

Sam turizam u Ličko-senjskoj županiji bazira se na predivnom i očuvanom krajoliku sa zaštićenim područjima, ponešto avanturizma, ali se svakako mora spomenuti gastro ponuda. Gotovo polovica županije se nalazi pod zaštitom NATURA 2000, čiji je cilj očuvanje i/ili ponovno uspostavljanje povoljnog stanja ugroženih vrsta biljnog i životinjskog svijeta, kao i oko 230 prirodnih i polu prirodnih stanišnih tipova. Treba spomenuti i turistički klaster “Lika destination”, koji radi na brendiranju Like kao jedinstvene lokacije odnosno na certificiranju lokalne hrane i suvenira.¹⁹

¹⁸ Ličko-senjska županija, Plan razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine, Gospić, 2022., str. 89.-90. https://licko-senjska.hr/images/uploads/3215/plan_razvoja_lsz_2027.pdf, 20.5.

¹⁹ Ličko-senjska županija, Plan razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine, Gospić, 2022., str. 56.-58. https://licko-senjska.hr/images/uploads/3215/plan_razvoja_lsz_2027.pdf, 22.5.2023.

Tablica 1. Dolasci i noćenja od 2017. do 2022.

		2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
LSŽ	Dolasci	736.284	789.330	820.648	267.856	174.795	193.800
	Noćenja	2.647.025	2.749.230	2.856.171	1.330.923	911.267	1.968.862

Izvor: Državni zavod za statistiku; <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/turizam/dolasci-i-nocenja-turista/>

Iz tablice se može vidjeti kako je u periodu od 2017. do 2019. godine broj dolazaka i noćenja postepeno rastao gdje je u 2019. dosegao svoj vrhunac te u 2020. godini dolazi do naglog pada zbog korona virusa i cjelokupne situacije sa pandemijom. U 2021. godini trend pada broja dolazaka i noćenja se nastavlja, ali u 2022. godini se broj polako povećava te su prognoze za ovogodišnju 2023. pozitivne jer je situacija stabilna zbog nedavnog završetka korona pandemije.

Potencijalna ponuda koja bi se trebala implementirati u ruralna područja koja bi privlačila kako mlađe goste tako i mladu radnu snagu je adrenalinski turizam. Tu Ličko-senjska županija ima puno za ponuditi s obzirom na velike šumske prostore koji se ne koriste, a mogla bi se napraviti određena infrastruktura za adrenalinske sportove.

Jedan od primjera takve animacije je zipline “Pazi Medo” koji se nalazi pokraj sela Vrhovine. To je najduži zipline u Hrvatskoj te jedan od najdužih u Europi i svijetu. Posebnost ovog ziplinea je što se spušta iznad ličkih dolina na visini od oko 80 metara te kombinacija tako lijepog pogleda i brzine spuštanja do 120 km/h je nešto neprocjenjivo. Motivirani željom za ostankom mladih u Lici, udruga “Rudopolje Moje” je suradnjom sa Općinom Vrhovine izgradilo infrastrukturu za ovaj *zipline*. Da ponuda ne ostane na ziplineu su osmislili i druge zanimljive aktivnosti kao što su ture po nacionalnim parkovima, planinarenje i biciklizam. Ovo je jedan od dobrih primjera na koji način promovirati ruralne lokacije i pokretati ruralni razvoj i turizam.²⁰

Pojedinci u ruralnim područjima pokušavaju unijeti život u te predjele Hrvatske, ali nedovoljna edukacija te politička situacija sa mnoštvom odlazaka u veća mjesta su doveli do toga da ruralni turizam napreduje, ali jako slabim intezitetom.

Povoljan prometni položaj je jedan od najvećih aduta navedenih ruralnih predjela Hrvatske s obzirom da se nalaze između većih gradova te je prometna povezanost jako dobra zbog autoceste koja prolazi kroz središte Like. Iako autocesta ima prednosti što se tiče prometne povezanosti, potrebna je razvijena turistička ponuda da bi se Ličko-senjska županija odmakla

²⁰ Klaster Lika Destination, <https://www.lika-destination.hr/sport-outdoor/rekreacija/zip-line-pazi-medo> 22.5.2023.

od statusa tranzitne lokacije koja služi samo za doći do Dalmacije ili Istre, lokacija koja su nositelji turizma u Hrvatskoj. Prometna povezanost između turističkih lokaliteta je slabije razvijena s obzirom na mali broj stanovništva i nedovoljna ulaganja u isto. Iako od toga se može razviti turistička ponuda u obliku raznih konjičkih staza, pješačkih putova te planinarskih staza.²¹

Ponuda koja obuhvaća ruralni turizam u županiji je postojeća, ali nedovoljno poznata i promovirana u ostatku Hrvatske i svijeta. Ruralni turizam kao nositelj ruralnog razvoja je potencijalno najbolji razlog povratka mladih u ruralna područja i razvitak istih. Da bi se mogla ostvariti kvalitetna ponuda, sve nabrojene djelatnosti moraju biti dobro povezane te će se tako privući posjetitelji i turisti koji vole dobru gastronomiju, žele se zabaviti i naučiti nešto novo a ne samo pasivno odmarati

2.3.1. Gastronomija Ličko-senjske županije

Gastronomija i ruralni turizam su simbiotske djelatnosti koje upotpunjuju jedna drugu te čine jedinstvenu ponudu koja mora biti prepoznatljiva i uočljiva. Korištenjem jednostavnih, zdravih i sezonskih namirnica je lička kuhinja dobila na prepoznatljivosti i značaju u državi, ali nažalost nedovoljno u inozemstvu do čega dolazi zbog nedovoljne iskorištenosti i promoviranja Ličko-senjske županije. Specifičnosti domaće kuhinje sa ovog područja su te što se poštuju tradicionalni recepti i načini pripreme. Ova regija je specifična jer je ona granica između mora i kopna te se tamo može pronaći za svakoga ponešto. U Lici je veća ponuda mesnih i mliječnih proizvoda, izuzev Paga i poznatog paškog sira koji je svjetski poznat u kulinarstvu, dok je u priobalju veći izbor ribe te se to može iskoristiti u povećavanju prepoznatljivosti priobalnih područja s obzirom da podvelebitsko primorje nije najomiljenije kod turista u pogledu kupališnog turizma jer plaže nisu pješčane nego pretežito kršovite pa je potrebno pružiti neku drugu atraktivnost. U tom slučaju je potrebno gostu pružiti nešto više od obične svakodnevne prehrane te baš u toj stavki Ličko-senjska županija ima ogroman potencijal postati jedna od vodećih gastronomskih regija u Hrvatskoj.²²

Ostane li fokus na obalnom području, ponuda hrane se bazira na mješavinu klasične mediteranske prehrane sa određenim preinakama iz kontinentalnog djela jer je navedeni predio negostoljubiv za biljne vrste kao što su masline, razni citrusi tipa naranče, limuna i mandarina

²¹ Ružić, P., Ruralni turizam, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2009., str. 96.

²² Turistička zajednica LSŽ, <https://lika-gastro.com/>, 27.5.2023.

jer bura ne dopušta plodu da sazrije, a uz to je potrebno više padalina za uspješvanje te biljne kulture. Hrana iz navedenog podneblja se bazira na kontinentalnoj hrani sa mediteranskim modifikacijama u pogledu korištenja primorskih začina te poneka riblja jela spremljena na tradicionalni način pečen na gradelama. Iako ne zvuči puno, turistima je i dalje doživljaj vidjeti kako se sprema svježa riba pred njima tu su to spremni i dobro platiti.

Navedena gastronomska ponuda sa priobalja nije posebno bogata, ali u ostatku županije, točnije u kontinentalnom djelu ponudi hrane i pića gotovo da nema kraja.

Jedna od najpoznatijih jela su svakako razne vrste tvrdih i polutvrdih sireva, tu se mogu izdvojiti krasnarski tvrdi sir te lički škripavac, posebno se uz te sireve uklapaju mesne prerađevine u obliku raznih kobasica i suhomesnatih proizvoda, kao što su slanina i pečenica.

Duga lovačka tradicija i brojna divljač je dovela do toga da je lokalno stanovništvo usavršilo pripremu te vrste mesa. Divljač se najčešće priprema tako da se ostavi nekoliko dana u marinadi ili po domaći u “pacu” ili “pajcu” da se izvuče pomalo neugodan miris i gorak okus jer divljač ima mali postotak masnoće. U to spadaju srne i srndaći, veprovi, zečevi te u nekim slučajevima se može kušati meso od medvjeda iako je to prilično rijetko. Od nabrojane divljači se rade i kobasice te je to nešto drugačije od klasične suhomesnate ponude te gastronomska ponuda u ovoj vrsti hrane ima jako velik potencijal kao promotivni materijal ruralnog područja.

Od daljnje ponude jela na jelovnicima se mogu naći razna pečenja u obliku janjetine na ražnju te teletine i svinjetine ispod peke sa ličkim povrćem. Lički lonac je također jedno od autohtonih jela u kojima uživaju kako domaće stanovništvo tako i posjetitelji. To je jušno jelo u koje se stave veći komadi mesa te razno povrće sa fokusom na kupus te se jelo kuha par sati i poslužuje uz domaći kruh. Još jedno domaće jelo je janjetina na lešo, takozvana kalja koja se i moderno vrijeme i dalje može pronaći na svakodnevnom meniju domaćeg stanovništva.

Svakako treba spomenuti i pašku janjetinu koja je također delikatesa te ima drugačiji okus i miris od ličke janjetine pa baš to povećava gastronomsku ponudu Ličko-senjske županije. Ne smije se izostaviti i poznato ličko jelo – pole ili police sa domaćom slaninom i lukom, koje glasi kao prava zimska hrana bogata hranjivim tvarima.

Pčelarstvo je dosta zastupljeno u Lici te baš radi ruralne sredine i udaljenosti od većih industrijskih zona se dobiva jedan od najkvalitetnijih vrsta meda u Hrvatskoj te su neki pčelari dobivali nagrade za najbolji europski med. Pčelari svoje košnice premještaju od livade do livade te baš radi toga postoji više vrsta meda, neki od najpoznatijih vrsta su kaduljin, bazgin te livadni med. Od tog meda se mogu proizvoditi razne slastice u obliku kolača sa medom te čak i najjednostavnija jela kao kruh sa medom su prava poslastica.

Što se tiče pića ruralni dijelovi županije ne zaostaju, jer nakon navedene hrane se tradicionalno popije čašica domaće rakije šljivovice koja je poznata diljem Hrvatske. Najzastupljenije voće je šljiva te baš radi toga se proizvode rakija i likeri od tog voća. Također pokraj mjesta Pazarište se proizvodi jedna od europskih najčišćih piva – Velebitsko, tako da za sve ljubitelje kvalitetnog lagera sa naglašenom svježinom ovo je pravi izbor. Ovo pivo se ne proizvodi u ogromnim količinama kao ostala komercijalna piva nego proizvodnja ovisi o količini padalina i o količini vode iz izvora sa kojeg pivovara crpi vodu. Ovo je svakako jako dobra priča za prenesti posjetiteljima te bi se tu dodatno trebalo ulagati u marketing i promociju kako bi se priča o velebitskoj pivovari proširila izvan granica države te postala dio ponude.

Od pomorskih pića treba naglasiti paško kvalitetno vino-žitica, koje savršeno odgovara nakon porcije domaće ribe.

Sve u svemu bogata ponuda hrane i pića koje nudi Ličko-senjska županija su potencijalno jedan od najvećih aduta koje se može iskoristiti za ruralni razvoj i povratak mladih na sela. Primjer toga je pizzeria “Ruspante” u kojoj je vlasnik otišao iz Like, naučio kako pravilno poslovati te se vratio i otvorio lokal pokraj Otočca u kojem sada radi domaće stanovništvo. Također bez obzira sto radi uglavnom napuljske tipove pizza, u Ruspanteu se mogu i pronaći pizze, specifične za ličko područje, sa domaćom janjetinom, kobasicama, povrćem i slično što obogaćuje i modificira gastronomsku ponudu Like.²³

Domaće stanovništvo održava tradiciju na životu, ali je na žalost tih ljudi sve manje jer su pretežito stariji i bave se teškim fizičkim poslovima koji mlade ne zanimaju. U prošlosti su ljudi razvijali seoska područja, ali u današnje vrijeme se ruralno područje promatra sa negativnim stavom.²⁴

Država svake godine daje subvencije za razne sektore u kojima bi se mogli mnogi pronaći i pokrenuti neki svoj biznis, ali je domaće stanovništvo o tome nedovoljno informirano te bi se oko te stavke trebalo još dosta poraditi, a da se to ostvari potrebna je efektivnija intervencija države i službenih državnih tijela.

²³ Novine Nacional: <https://www.nacional.hr/pizza-na-izvoru-gacke-kako-je-povratnik-iz-irske-lickim-pizzama-sa-susenom-pastrvom-i-janjetinom-srusio-sve-poslovne-teorije/> 25.5.2023.

²⁴ Defilippis, J. (2005): Hrvatska u ruralnom prostoru Europe. Sociologija sela, 43, 170 (4): 823-836., str. 827.

2.4. Uloga LAG Lika u razvoju ruralnog turizma

LAG Lika točnije Lokalna akcijska grupa Lika je osnovana 15. svibnja 2013. godine te njeno djelovanje obuhvaća područja dva grada, tj Senj i Gospić te deset općina kao što su Karlobag, Gračac, Brinje, Plitvička Jezera, Udbina, Vrhovine, itd. To područje koje obuhvaća pretežito pripada Ličko-senjskoj županiji, ali ima i manji dio Karlovačke i Zadarske županije. Područje koje LAG Lika održava je bogati kako prirodnim tako i antropogenim elementima, a očuvan okoliš je temeljna stavka za razvoj stočarstva i poljoprivrede.

LAG Lika ima vrlo važnu ulogu za razvoju turizma s obzirom da služi za učinkovito korištenje resursa, podizanje konkurentnosti, očuvanje okoliša, izgradnju infrastrukture za unapređenje ruralnih predjela, projektiranje gospodarskih aktivnosti, subvencioniranje za unapređenje gospodarstva i slično. Jedan od projekata kojemu je cilj brendiranje Like i podvelebitskog primorja pod nazivom “INTEGRA LIKA 2020”. Vizija projekta je stvoriti bogatu gastronomsku ponudu u kojoj su samoodrživa obiteljska gospodarstva nositelj globalno prepoznatljive destinacije. U prijašnjim dijelovima rada već je rečeno da oznaka kvalitete “Lika Quality” je uvedena od strane LAG Like. Uloga LAG Like je velika za ruralni razvoj s obzirom da služi kao informacijski centar za domaće stanovništvo u slučaju da moraju saznati nešto o natjecajima, projektima i samoj ponudi LAG Like.²⁵

Iako ima veliku ulogu LAG nije dovoljno razvijen s obzirom na potencijale i kapacitete koje ovo ruralno područje može razviti te je izvedivost određenih planova napravljenih od strane LAG Like izvediv samo ako se promovira ruralni razvoj i educiranje lokalnog stanovništva.

²⁵ Službena stranica LAG Lika, <https://lag-lika.hr/>, 25.5.2023.

3. Potencijali ruralnog razvoja Ličko-senjske županije

S obzirom na sve općenito navedene razvojne stavke Ličko-senjske županije, ovdje će biti nabrojane neke potencijalne mogućnosti ponude kako bi inicirale ruralni razvoj.

Jedna od mogućnosti u obliku atrakcije je izgradnja i renoviranje žičare koja vodi od trajektne luke Stinica do Velebitskog sela Alan. To je žičara koja je za vrijeme Jugoslavije služila kao transportno sredstvo za trupce jer se Alan nalazi na 1340 metara nadmorske visine. Žičara je radila 9 godina te je zatvorena zbog prestanka rada pilane u Stinici i vremenskih uvjeta jer se žičara nalazi na prostoru gdje su česti vjetrovi.

Modernom izgradnjom je moguće napraviti puno stabilniju cjelokupnu konstrukciju te su u današnje vrijeme vjetrovi rjeđi i po intezitetu slabiji nego u periodu dok je žičara radila. Sama pomisao da se u periodu od 45 minuta može doći od mora do svježih visina Velebita je izrazito zanimljiva te bi povećala ponudu ruralnog primorskog djela županije jer te lokacije trenutno služe samo kao tranzitne. Naravno ulaganje u projekt ovolikih razmjera bi bilo ogromno te bi bila potrebna financijska sredstva od Europske unije, ali ostvarivanjem ovakvog poduhvata bi se napravila jedinstvena atrakcija u Hrvatskoj pa čak i u svijetu.²⁶

Uz već spomenuti ruralni turizam baziran na adrenalinske sportove, jedno od rješenja za ruralni razvoj je izgradnja paintball i airsoft terena većih razmjera te da Lika kao lokacija postane središte za ljubitelje ovakvih sportova te da se organiziraju razni turniri i natjecanja. Porastom igranja igrice ratne tematike te nažalost ratnih zbivanja u svijetu, porasla je potražnja za ovakvom vrstom animacije te kad bi se uložilo u promoviranje airsofta i paintballa potražnja bi narasla još više s obzirom da dolazi do porasta interesa za ovaj tip rekreacije. Izbor za lokaciju terena je jako velik, ali promatranjem više stavki kao što su prometna povezanost, blizina mora, količina padalina po zimi, blizina mjesta sa hitnim službama te sigurnost, je zaključak da je najbolja lokacija područje iznad Senja kod sela Krivi put i nekoliko okolnih mjesta. Tamo je povoljna lokacija s obzirom da od autoputa do navedene lokacije se može doći u roku od pola sata, do mora se može doći na dvije strane, prema Senju i prema Novom Vinodolskom, glavne ceste su pristupačne i u pristojnom stanju. Izgradnjom restorana i kafića je moguće i zadovoljiti gastronomsku potražnju s obzirom da se u tom predjelu konzumiraju tradicionalna Lička jela.

Uz navedenu ponudu, izgradnjom adrenalinskog parka u šumskim predjelima Krivog Puta i okolice bi se ispunile odlike avanturističkog turizma, točnije postojanje određene opasnosti i

²⁶ Lika Club, <https://likaclub.eu/tjedan-sjevernog-velebita-gradili-su-je-u-strahovito-teskim-uvjetima-zatvorenici-s-golog-otoka-znate-li-pricu-o-velebitskoj-zicari/> 23.5.2023.

male količine rizika, stimulacija, uzbuđenje i izazov za gosta. Svakako uz ekonomske koristi zbog razvijanja i izgradnje ove vrste terena bi se povećao broj radnih mjesta i mlado stanovništvo bi bilo motivirano na ostanak u svom gradu ili selu.²⁷

Sezonalnost je i dalje jedan od najvećih problema kako cijele Hrvatske, tako i Ličko-senjske županije. Širenjem ponude koja ne ovisi o vremenskim uvjetima bi moglo dovesti do cjelogodišnje ponude, tako bi i ovom slučaju kulturno-edukacijski turizam mogao dosegnuti veliki zamah u ponudi županije. Grad Senj kao jedan od nositelja ove vrste turizma može postati kulturno središte županije, a organiziranjem tura koje bi obilazile sve kulturno-povijesne lokacije ta se ideja može i ostvariti. Senj kao jedan od najstarijih gradova na Sjevernom Jadranu je imao burnu prošlost, mnoštvo vojno-političkih događaja te sve vezano za mogući znak prepoznatljivosti lokacije, doba Uskoka. U zimskim periodima se može uključiti i jedna ekstravagantna i jedinstvena ponuda koja se ne može osjetiti svugdje, a povezana je sa adrenalinom, to je Senjska bura. Mogućnost organiziranih šetnji po buri bi bio specifičan doživljaj koji bi mnoge i u prenesenom i u doslovnom značenju ostavio bez daha jer udari vjetra mogu dosezati do 200 km/h.

Uzme li se u obzir cjelokupna ponuda u obliku adrenalinskih tura koje su prije spomenute, mnoštvo kulturno-povijesnih događaja i tradicija, stara arhitektura, gastronomska ponuda te gostoljubivost stanovništva, ovo ruralno područje može zaživjeti „punim plućima“ te pokrenuti trend ostanka u domovini i poticanju ruralnog razvoja.

Nabrojane potencijalne atrakcije su samo dio ideja koje postoje i koje bi se mogle ostvariti uz dovoljno educiranje lokalnog stanovništva i subvencioniranjem projekata od strane Europske Unije.

²⁷ Rabotić, B. Selektivni oblici turizma, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, 2012. str. 164.

3.1. Analiza istraživanja

Cilj ovog istraživanja je bio uvidjeti koliko su ispitanici upoznati sa ruralnim razvojem i destinacijama te njihovo mišljenje o potencijalnim nositeljima ruralnog razvitka. Također, željelo se saznati što ispitanici misle da je potrebno za ruralni razvoj na području Ličko-senjske županije. Anketno istraživanje provedeno je u razdoblju od 15. svibnja do 15. lipnja 2023. godine. putem online obrasca. Upitnik se sastojao od 11 pitanja. Prvi dio upitnika odnosio se na socio-demografske karakteristike ispitanika, a drugi dio na mogućnosti ruralnog razvoja. Ukupno je prikupljen 101 ispravno ispunjen upitnik.

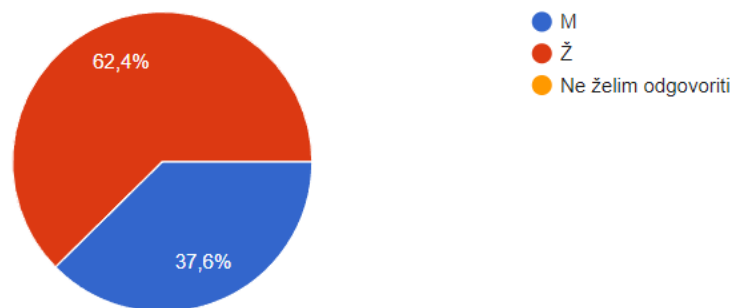
3.2. Rezultati

U nastavku su prikazani rezultati provedenog anketnog upitnika.

Slika 2. Spol ispitanika

1. Spol

101 odgovor

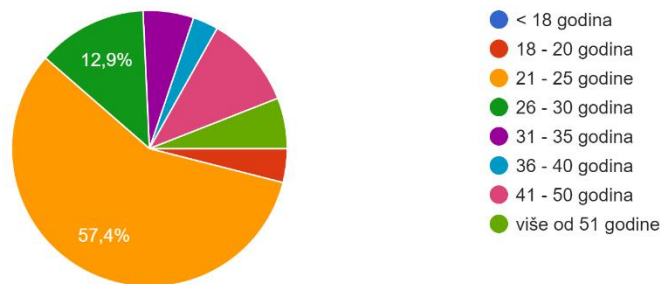

Izvor: Rezultati istraživanja autora

U istraživanju je sudjelovao 101 ispitanik, od toga su 63 (62,4%) pripadnici ženskog roda, dok su pripadnici muškog roda u manjini sa 38 (37,6%) ispitanika. Niti jedan ispitanik nije odgovorio sa “Ne želim odgovoriti”.

Slika 3. Dob ispitanika

2. Dob
101 odgovor

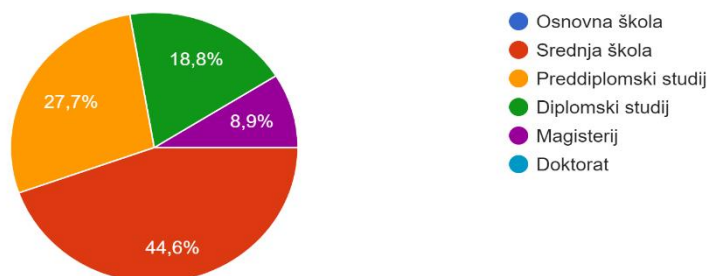

Izvor: Rezultati istraživanja autora

Što se tiče dobne strukture, ovom istraživanju su mogli pristupiti pripadnici svih dobnih skupina, koje su rangirane u sedam kategorija dobi. Iz grafikona je vidljivo kako su najbrojniji ispitanici oni koji pripadaju mlađoj odrasloj dobi, tj. raspon od 21 do 25 godina sa 57 odgovora (57,4%). Drugi po redu najbrojniji su u rasponu od 26 do 30 godina sa 13 (12,9%). Svi koji su ispunjavali upitnik bili su stariji do 18 godina, što odmah isključuje tu dobnu kategoriju. Upitniku su pristupila četiri (4%) ispitanika u dobnoj skupini od 18 do 20 godina, šest (5,9%) iz skupine od 31 do 35 godina, samo tri (3%) ispitanika od 36 do 40 godina, četiri (4%) u dobi od 41 do 50 godina, te na kraju najstarija dobna skupina u ovoj anketi u dobi višoj od 51 godine sa šest (5,9%) ispitanika.

Slika 4. Završen stupanj obrazovanja ispitanika

3. Završen stupanj obrazovanja:
101 odgovor

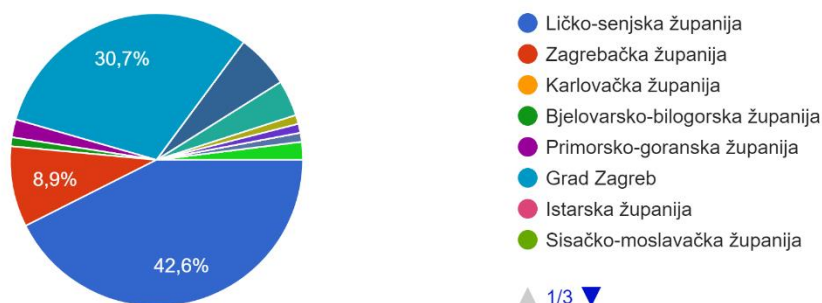
Izvor: Rezultati istraživanja autora

Treće pitanje u anketi se odnosi na završen stupanj obrazovanja ispitanika. Tu su najbrojniji oni sa završenom srednjom školom sa 45 (44,6%) odgovora, zatim slijedi preddiplomski studij sa 28 (27,7%) ispitanika. Visok stupanj obrazovanja u obliku diplomskog studija čini 19 (18,8%) odgovora te na kraju 9 (8,9%) ispitanika ima završen magisterij.

Slika 5. Prebivalište ispitanika

4. Prebivalište (stalno naseljen/a):

101 odgovor

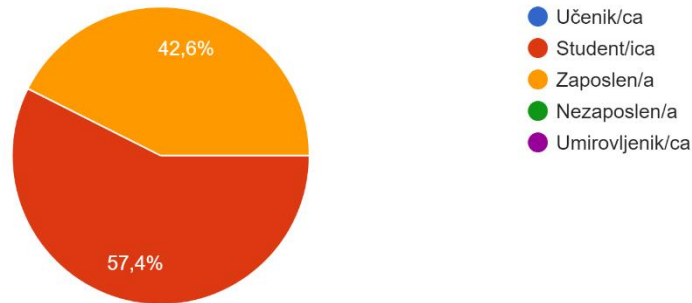
Izvor: Rezultati istraživanja autora

Pretežito većina ispitanika je sa područja Ličko-senjske županije, točnije 42,6%. Sljedeći broj ispitanika je iz Grada Zagreba sa 31 (30,7%) odgovorom, te 9 (8,9%) iz Zagrebačke županije. Broj ispitanika sa zagrebačkog područja je ovako visok s obzirom da je velik broj ispitanika rodom iz Ličko-senjske županije. Ostalih 18 ispitanika su raspodjeljeni po ostalim županijama.

Slika 6. Radni status ispitanika

5. Radni status

101 odgovor

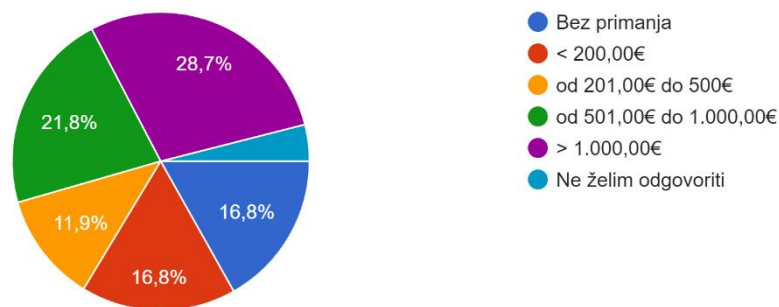
Izvor: Rezultati istraživanja autora

Od cjelokupnog broja ispitanika većina ih spada u skupinu studenata, točnije 58 (57,4%) ispitanika, dok su ostala 43 (42,6%) u radnom odnosu. Ostale skupine kao što su učenici, nezaposleni te umirovljenici u ovoj anketi se nisu pojavili.

Slika 7. Mjesečna primanja ispitanika

6. Mjesečna primanja:

101 odgovor

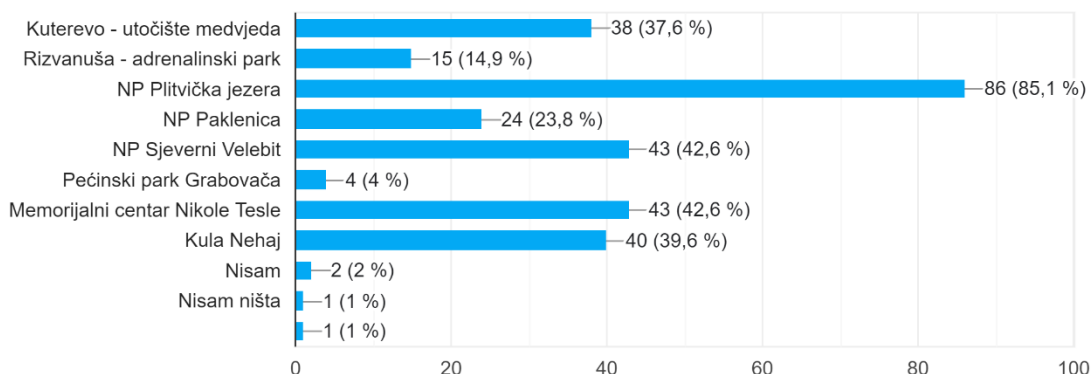
Izvor: Rezultati istraživanja autora

Većinski broj ispitanika ima primanja veća od 1000 eura sa 29 (28,7%) odgovora u upitniku, zatim slijede 22 (21,8%) odgovora u rangu primanja od 501 do 1000 eura te su ostale skupine relativno raspoređene od ispitanika bez primanja do onih koji zarađuju do 500 eura mjesečno. 4 ispitanika nisu htjeli dati odgovor na ovo pitanje.

Slika 8. Broj posjeta destinacija LSŽ

7. Jeste li posjetili neku od ponuđenih destinacija u LSŽ?

101 odgovor

Izvor: Rezultati istraživanja autora

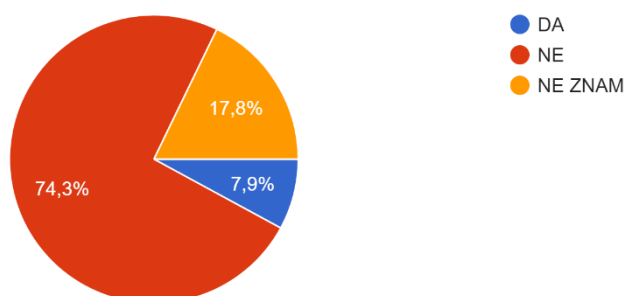
Na ovo anketno pitanje se moglo dati više odgovora. Na pitanje “Jeste li posjetili neku od ponuđenih destinacija u LSŽ?”, najviše ispitanika je odgovorilo da je posjetilo NP Plitvička Jezera sa 86 (85,1%) odgovora što je razumljivo s obzirom da je navedeni Nacionalni park jedan od turistički najpoznatijih lokacija u Republici Hrvatskoj. Zatim slijede NP Sjeverni Velebit i memorijalni centar Nikole Tesle sa 43 odgovora u anketi. Od atrakcija u primorskom kraju se nalazi kula Nehaj 40 odgovora. Također jedno od poznatih destinacija u županiji je utočište medvjeda Kuterevo sa 38 (37,6%) odgovora. Ostale destinacije kao što su adrenalinski park Rizvanuša te NP Paklenica su imale nešto manji broj posjeta od ispitanika, vjerojatno jer se te lokacije slabije promoviraju te nisu baš na glavnim prometnicama pa da ih netko samo u prolasku ode posjetiti. 3 ispitanika su odgovorila kako nisu posjetila ni jednu od destinaciju koje ponuđene u anketnom upitniku.

Na pitanje koja je, po mišljenju ispitanika, destinacija sa najvećim turističkim potencijalom u LSŽ, ispitanici su se složili da je to NP Sjeverni Velebit sa 19 (18,8%) odgovora u anketi, zatim slijedi NP Paklenica sa 11 (10,9%), kula Nehaj sa 10 (9,9%) te na kraju adrenalinski park Rizvanuša sa 9 (8,9%). Ostale destinacije također imaju potencijala za razvoj jer ni jedna od njih nije razvijena, naravno osim NP Plitvička Jezera, ali su ispitanici za njih glasali u manjoj koncentraciji.

Slika 9. Turistička promocija LSŽ

9. Smatrate li da se ponuda LSŽ dovoljno promovira?

101 odgovor

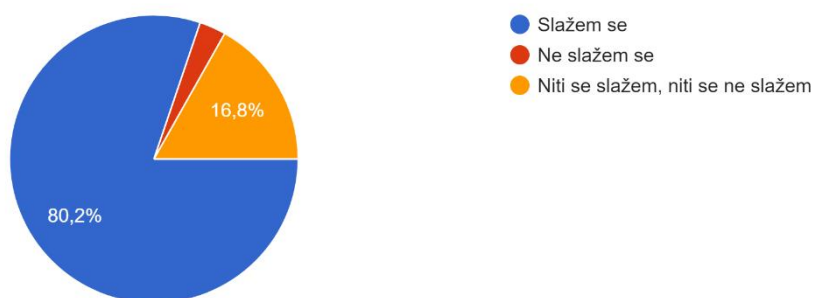
Izvor: Rezultati istraživanja autora

Na deveto pitanje ankete, 75 (74,3%) ispitanika je odgovorilo kako se ponuda LSŽ ne promovira dovoljno, 18 (17,8%) je odgovorilo da se ponuda dovoljno promovira te je 8 (7,9%) odgovorilo da ne zna.

Slika 10. Turizam kao nositelj ponude LSŽ

10. Slažete li se da ruralni turizam može biti nositelj ponude LSŽ?

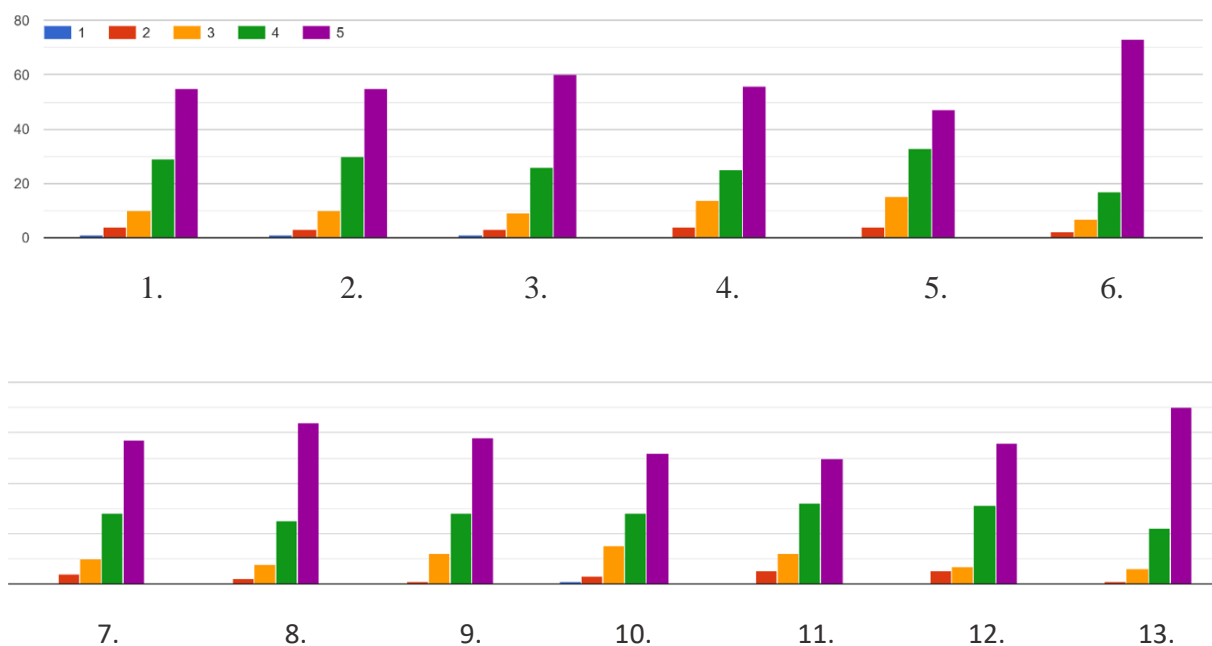
101 odgovor

Izvor: Rezultati istraživanja autora

Od cjelokupnog broja ispitanika se 81 (80,2%) složio da ruralni turizam može biti nositelj ponude LSŽ, 3 (3%) ispitanika se nisu složila sa navedenim, dok je 17 (16,8%) ispitanika ostalo neutralno te su odgovorila da si niti slažu, niti ne slažu.

Slika 11. Prikaz slaganja ispitanika u potrebom za razvoj LSŽ

Izvor: Rezultati istraživanja autora

Graf je prikazan u dva dijela zbog bolje preglednosti te je podijeljen u 13 stavki. Prva stavka grafa prikazuje slaganje u potrebi za „Restauracijom, razvojem sela, očuvanje kulturne baštine i običaja“. 55 ispitanika, odnosno 54,45% se u potpunosti slaže s navedenom potrebom, također isti broj ispitanika misli da je potrebno „Poticati malo i srednje poduzetništvo“ (2. stavka) . 60 ispitanika smatra da je potrebno „Poticati i subvencionirati obiteljska poljoprivredna gospodarstva“ (3. stavka). 56 ispitanika je potvrdilo kako je važno „Poboljšati mjere upravljanja poljoprivrednim zemljištima“ (4. stavka) te je njih 47 odgovorilo kako je važno „Poboljšati ruralnu infrastrukturu“ (5. stavka) koja je u vezi sa razvojem poljoprivrede. Za „Promoviranje razvoja ruralnog turizma“ (6. stavka) su glasala 73 ispitanika te je ta stavka najbrojniji odgovor od svih u ovom anketnom pitanju. Za „Poticanje razvoja tradicionalnih seoskih obrta“ je glasalo 57 ispitanika. Što se tiče „Promoviranja visokokvalitetnih autohtonih proizvoda“ (8. stavka), 64 ispitanika su glasala za tu stavku kao važan faktor razvoja. Također „Ulaganjem u infrastrukturu“ (9. stavka) bi se razvio ruralni turizam te je to potvrdilo 58 ispitanika putem ove ankete. Vezano uz stavke sa educiranjem kako od „Obrazovanja ljudi na selu“ (10. stavka) sa 52 odgovora, do „Obrazovanja stručnjaka za ruralni razvoj“ (11. stavka) sa 50 odgovora, što je oko polovina od cjelokupnog broja glasova. 56 ispitanika se u potpunosti složilo da potrebno „Povećati broj radnih mjesta u ruralnim područjima“ (12. stavka) . „Prijavljivanje projekata“ (13. stavka) je prioritet rangiran prilično visoko s obzirom na 70 ispitanika koji se u potpunosti slažu.

Zaključak

Uzmu li se u obzir prirodne blagodati Ličko-senjske županije kao što su NP Sjeverni Velebit, NP Paklenica, NP Plitvička jezera, razna polja pogodna za poljoprivredu, dolina rijeke Gacke, očuvane šume, mnoštvo biljnih i životinjskih vrsta koje su rasprostranjene po cijelom prostoru županije. Ne manjka ni kulturnih bogatstava s obzirom na burna razdoblja povijesti, očuvanost raznih spomenika te mnoštvo manifestacija koje postoje na ovom području, ali bez obzira na njih i dalje je jedan problem koji za sobom povlači moguće potencijale ruralnog razvoja, a to je odlazak mladog, a ostajanje starijeg stanovništva. Mogućosti širenja ponude idu u nedogled s obzirom na sam prostor te već nabrojana bogatstva, ali problem sezonalnosti, ratom poharanih područja i neproširene ponude, izuzev NP Plitvička jezera je uzeo maha te doveo do toga da je u 30 godina županiju napustilo gotovo 40 000 ljudi.

Definitivno jedan od nositelja ruralnog razvoja u LSŽ je gastro ponuda, u tom pogledu postoji ogroman potencijal s obzirom na široku kulinarsku povijest u kojoj bi se turistu moglo ponuditi nešto drugačije od onoga na što je navikao te pružiti uslugu u tradicionalnom stilu gdje bi se osjećao kao da je „domaći“. Bez obzira na surove zimske uvjete, LSŽ u tom periodu može ispuniti potražnju za lokacijama takozvane zimske idile. Svakako uz potencijalnu zimsku sezonu, i ljetna se može još unaprijediti jer LSŽ ima specifični potencijal „planimor“ turizma zahvaljujući geografskom položaju, pri kojemu se u pola sata može sa vrućeg ljetnog dana otići u planine gdje je puno svježije i ugodnije.

Bit ruralnog razvoja u LSŽ je povezivanje svih mjesta i njihovih ponuda u jedno i tu se krije najveći potencijal ovog područja jer npr. gastronomiju ne funkcionira bez stočarstva i poljoprivrede, sektora iz kojih se nabavljaju svi domaći proizvodi koji su ključni za upotpunjavanje ponude. U tom slučaju ova županija, kao ruralno područje je jedna od mogućih turističkih centara Hrvatske ukoliko se uložiti vrijeme, trud i novčana sredstva. Iz tog razloga je potrebno mladom stanovništvu ponuditi radna mjesta gdje se mogu zaposliti za stalno te da se educiraju i razvijaju ponudu županije. To se nažalost još ne događa u dovoljnoj količini, ali promoviranjem ruralnog razvoja te prihvaćanjem projekata koje nudi EU je svakako izvedivo s obzirom da EU već godinama pokušava razviti ruralna područja svojih članica.

Putem anketnog upitnika je potvrđeno kako ruralni turizam može biti nositelj ponude LSŽ i kako dosadašnje atrakcije nisu dovoljno promovirane i razvikane u ostalim dijelovima, kako Hrvatske tako i ostatku svijeta.

Potencijala za ruralni razvoj je zapanjujuće puno te u ovom radu se to i prikazalo putem istraživanja te ankete. Kao jedno od najzapuštenijih područja Republike Hrvatske se

podrazumijeva da ima i najviše posla oko ruralnog razvoja, ali ukoliko se uspiju ostvariti svi ciljevi bi se i proširila ponuda u ljetnoj sezoni, ali isto tako nešto što Hrvatska trenutno nema, a to je nastanak ekonomski učinkovite zimske sezone.

Bibliografija

- Defilippis, J. (2005): Hrvatska u ruralnom prostoru Europe. Sociologija sela, 43, 170 (4): 823-836.
- Blažević, B., Peršić, M., Turistička regionalizacija o globalnim procesima, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu Opatija, Hrvatska, Opatija, Udžbenici Sveučilišta u Rijeci, 2009.
- Čagalj, M., Ivanković, M., Dulčić, Ž., Paštar, M., Tipologija ruralnog prostora Republike Hrvatske s posebnim osvrtom na Splitsko-dalmatinsku županiju, Agroekonomia Croatica, 2021.
- Hrvatske šume, <https://www.hrsume.hr/tvrtke/lovstvo/> (pristupljeno 22.5.2023.)
- Javna ustanova za zaštitu i očuvanje prirode LSŽ, <https://zop-lsz.hr/> (pristupljeno 24.5.2023.)
- Klaster Lika Destination, <https://www.lika-destination.hr/sport-outdoor/rekreacija/zip-line-pazi-medo> (pristupljeno 22.5.2023.)
- Ličko-senjska županija, Plan razvoja Ličko-senjske županije za razdoblje do 2027. godine, Gospić, 2022. https://licko-senjska.hr/images/uploads/3215/plan_razvoja_lsz_2027.pdf
- Ličko-senjska županija; Opći podaci, <https://licko-senjska.hr/o-zupaniji/info/opci-podatci>, (pristupljeno 29.05.2023.)
- Lika Club, <https://likaclub.eu/tjedan-sjevernog-velebita-gradili-su-je-u-strahovito-teskim-uvjetima-zatvorenici-s-golog-otoka-znate-li-pricu-o-velebitskoj-zicari/> (pristupljeno 23.5.2023.)
- Lika online: <https://www.lika-online.hr/poljoprivreda-i-stocarstvo-kao-vazni-segmenti-za-razvoj-licko-senjske-zupanije/> (pristupljeno 23.5.2023.)
- Novine Nacional: <https://www.nacional.hr/pizza-na-izvoru-gacke-kako-je-povratnik-iz-irske-lickim-pizzama-sa-susenom-pastrvom-i-janjetinom-srusio-sve-poslovne-teorije/> 25.5.2023.
- Rabotić, B. Selektivni oblici turizma, Visoka turistička škola strukovnih studija, Beograd, 2012.
- Ružić, P., Ruralni turizam, Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula, 2009.
- Schengenvisa info: <https://www.schengenvisainfo.com/travel-guide/top-10-most-visited-european-countries/> (pristupljeno 27.5.2023.)
- Struna, URL: <http://struna.ihjj.hr/naziv/ruralni-razvoj/20532/> (pristupljeno 26.5.2023.)

Turistička zajednica LSŽ, <https://lika-gastro.com/>, (pristupljeno 27.5.2023.)

Popis ilustracija

Slike

Slika 1. Prikaz lovačkog psa i divljači	13
Slika 2. Spol ispitanika.....	22
Slika 3. Dob ispitanika	23
Slika 4. Završen stupanj obrazovanja ispitanika	23
Slika 5. Prebivalište ispitanika	24
Slika 6. Radni status ispitanika	25
Slika 7. Mjesečna primanja ispitanika.....	25
Slika 8. Broj posjeta destinacija LSŽ	26
Slika 9. Turistička promocija LSŽ	27
Slika 10. Turizam kao nositelj ponude LSŽ.....	27
Slika 11. Prikaz slaganja ispitanika u potrebom za razvoj LSŽ.....	28

Tablice

Tablica 1. Dolasci i noćenja od 2017. do 2022.	15
---	----

Grafikoni

Grafikon 1. Broj stanovnika Ličko-senjske županije od 1991. do 2021. godine	7
---	---